

neki uticaji tradicionalne i dominantne kulture u životu mladih brankovine

ivanka knežević

poljoprivredni fakultet
univerziteta u beogradu,
zemun, jugoslavija

primljeno veljače 1988.

Članak izlaže rezultate istraživanja načina života i kulture mladih sela Brankovine, provedenog 1987. Tumačenjem podataka o položaju mladih u porodici, međugeneracijskim odnosima, društvenim kontaktima unutar generacije i o korišćenju sredstava masovnih komunikacija u slobodnom vremenu, pokušava se utvrditi uticaj tradicionalne roditeljske i dominantne kulture u svakoj od tih oblasti. Na temelju iznesenog zaključuje se da se može govoriti o subkulturi seoske omladine, koja se formira preobražavanjem roditeljske kulture i recepcijom vrednosti dominantne kulture, koju prenose obrazovanje i masovni medij.

sociologija sela 26 (101/102) 255—266 (1988) 255 aktualna tema

→ Istraživanje kulturnog života seoske omladine u Srbiji, od kojega neke podatke koristimo i u ovom radu, imalo je cilj da utvrdi najvažnije elemente kulture ove grupe, njihov odnos prema dominantnoj i roditeljskoj kulturi (koju ću u ovom članku označavati pojmom "tradicionalna kultura") i da oceni kolika je samosvojnost te kulture, tj. da li se seoska omladina pojavljuje kao isključivi potrošač ili kao stvaralac te kulture. U prikupljanju podataka kultura je shvaćena "ne samo kao način života, već i način mišljenja i način ponašanja, akcije"¹⁾, ponašanja koje se odnose na sav svakodnevni i društveni život mladih, a ne samo na "kulturna dobra". Autori istraživanja opredelili su se za primenu kvalitativnih metoda, što donekle otežava uopštavanje rezultata i poređenje sa dosadašnjim istraživanjima o položaju, načinu života i vrednostima seoske omladine. Monografski metod, koji je Mendras smatrao najprimerenijim u ruralnoj sociologiji — jer je jedino njime moguće obuhvatiti totalitet lokalnog kolektiviteta koji se još nije rastočio u segment globalnog društva²⁾, korišćen je upravo da bi se što potanje ispitalo mešanje seljačkoga i globalnog društva.

1) Dunja Rihtman-Augustin: **Struktura tradicijskog mišljenja**, Zagreb: Školska knjiga, 1984, str. 13.

2) Henri Mendras: **Seljačka društva**, Zagreb: Globus, 1986, str. 10.

Specifičnost Brankovine, koja je, mislim, uticala na obim potiskivanja tradicionalnih obrazaca ponašanja, prodor urbanih načina korišćenja slobodnog vremena i stvaranje osobenog ideala života mladih, jeste njen položaj u blizini opštinskog centra — Valjeva, udaljenog 9 km. Omladina je na ovaj grad upućena zbog školovanja, zapošljavanja i zabave. Centar sela nalazi se na samom putu, a zaseoci na vrhovima okolnih brda. Seoski atar i danas je šumovit, a kuće i njive nalaze se na krčevinama. Jedan od zaselaka — Balačko — naseljavaju Romi. Kada ostali žitelji Brankovine govore o svom selu, ovaj zaselak sponatno izostavljaju i na njega obraćaju pažnju tek kad se govori o nekom problemu po kojemu se on razlikuje od ostalog dela sela (obrazovna struktura, rad u inostranstvu).

Brankovina je poznata kao politički i kulturni centar ovog kraja u vreme pre i posle prvoga srpskog ustanka i kao mesto gdje je odrasla Desanka Maksimović. Znanje o ova dva događaja mladi stiču u osnovnoj školi, ali ga ne proširuju. Oni koje istorija zanima okrenuti su porodičnoj, a ne lokalnoj prošlosti. Tako, nekoliko ispitanika pokušava da po pričanjima starijih sastavi rodoslov svoje porodice.

Po podacima popisa iz 1981. selo Brankovina imalo je 781 stanovnika i 204 domaćinstva. U starosnoj kategoriji 15-29 godina bilo je 188 stanovnika. Za 1987. služili smo se podacima iz Evidencije domaćinstava i stanovnika MZ Brankovina, koju vodi (mada dosta neuredno) Mesna kancelarija. Po tom izvoru, u selu je tada živelo 106 osoba starih 14-27 godina (59 muškaraca 47 žena). Među njima najbrojniji su bili zaposleni (18), poljoprivrednici (15), domaćice (17) i učenici (16). Većina zaposlenih radi u Valjevu, a manji deo u samom selu — u školi i zadrugi. Ako je evidencija bar približno točna, broj stanovnika navedene starosti u selu nešto je smanjen već u odnosu na poslednju popisnu godinu.

Definicija seoske omladine kojom smo se u istraživanju služili može se okarakterisati kao "u osnovi pragmatična".³⁾ Mladima smo smatrali one između 14. i 27. godine, kojima je Brankovina stalno boravište. I u ovom selu kao i u drugim sredinama mladi pokazuju obeležja statusne inferiornosti, novicijata i ambivalentnog položaja.⁴⁾

Mladi Brankovine žive prema našem uvidu, u uslovima sinhronizovane mladosti,⁵⁾ gde su uslovi sticanja zrelosti sadržajno i vremenski usklađeni, a društvena se i lična očekivanja mladosti i zrelosti poklapaju. M. Ule ovaj tip mladosti vezuje za tradicionalno građansko društvo, ali ga zacemento možemo primeniti i na tradicionalno seljačko društvo. Između brankovačkih poljoprivrednika i zaposlenih pokazale su se izvesne razlike u ovom pogledu, ali ne takve da bismo mogli prosuditi kako su ovi drugi usvojili način života nesinhronizovane mladosti. E. Dilić, koji se prvenstveno bavio životom mladih na selu, razlikuje ova dva tipa mladosti, ali ne govori o "mladosti kao načinu života", verovatno stoga što ona za seosku omladinu nije karakteristična. O preovlađujuće sinhronizovanoj mladosti ispitanika čini se da govori i opšte slaganje o kriterijumu prelaska u status odraslog: svi su kao nesumljivu granicu navodili sklapanje braka i zasnivanje porodice.

3) Edhem Dilić i dr.: **Seoska omladina danas**, Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH, 1977, str. 20.

4) Edhem Dilić: **Društveni položaj i orijentacija seoske omladine**, Zagreb: Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela; Beograd: Institut društvenih nauka, 1971, str. 9.

5) "U prvom redu baš dužina i stupanj sinhronizirane/nesinhronizirane mladosti bitno odlučuje o kvaliteti mladosti i o cijeni odnosa mladih prema sebi, društvu, svijetu i budućnosti". Srđan Vrcan i dr.: **Položaj, svest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije**, Beograd: CIDID; Zagreb: IDIS, 1986. str. 102.

Pokušaću da prikažem glavne podatke o kulturi mladih Brankovine u nekoliko važnih oblasti života: porodičnim odnosima, odnosima unutar sopstvene generacije i kontaktima sa masovnim medijima u slobodno vreme. Istraživanje je jasno pokazalo da je odnos tradicionalne i dominantne kulture ono što određuje kulturu mladih. Po redu navođenja opada uticaj tradicionalne roditeljske kulture i raste uticaj dominantne kulture. (Napominjem da će se, kad god bude pomenuta "tradicionalna kultura", raditi o onome što F. Radin naziva "tradicionalnim familizmom", za razliku od "vjerskog tradicionalizma".⁶⁾)

Jedan od najupečatljivijih nalaza u istraživanju u ovom selu bio je taj da među zaposlenima, poljoprivrednicima i onima koji su na školovanju postoji gotovo jednodušan stav da je za mladog čovjeka najbolje da bude zaposlen, a da i dalje živi u domaćinstvu roditelja, pomažući u radu na imanju — da postane komutant (status za koji su već neka istraživanja pokazala da nije privremen, kako se pre mislilo). U okviru istraživanja seoske omladine iz 1968. više od 50% ispitanika izjavilo je da želi da živi u gradu, i to većem. Tada je "agrarni egzodus" (bez ruralnog) planirao samo onaj deo omladine čini je porodični položaj bio bolji od prosečnoga. Istraživači iz 1974. zaključili su da su potencijalni migranti još uvek relativno najbrojnija grupa seoske omladine, mada je poznato i to da je "magična privlačnost grada" nestala i da se odluka o migriranju motiviše činjenicom što je nemoguće ostvariti obrazovne i profesionalne aspiracije u lokalnoj sredini.⁷⁾ Očigledno je grad u međuvremenu tu sposobnost izgubio i mladi Brankovčani svesni su toga. Uzrok njihovome sadašnjem stavu tako nije povećana privlačnost sela ili vezanost za roditelje, već društvena kriza koja grad čini sve manje privlačnim. Da navedem reči jednog od njih: "U gradu ako nemaš posla nemaš ništa. U selu uvek može nešto da se zaradi. Mladi misle da je u gradu lepše, pa odlaze, ali će se vraćati sa svakim poskupljenjem." Obrazloženje ovakvog mišljenja pružaju i podaci jednog novijeg istraživanja: najveći broj ispitanika iz poljoprivrednih porodica ocenio je da se poslednjih godina pogoršalo stanje u rešavanju stambenih problema, zapošljavanja i mogućnosti putovanja. Isto istraživanje pokazalo je da je značajna zapreka prostornoj mobilnosti mladih iz sela u grad teškoća da u gradu nađu stan, dok kod kuće, na selu, imaju nove stambene zgrade.⁸⁾ U Brankovini živi nekoliko mladića koji su bili zaposleni, ali su napustili radna mesta i sada se bave poljoprivredom na roditeljskom imanju. Svi su oni bili nekvalificirani radnici sa niskim primanjima, pa su se odlučili na ovakvo rešenje. Ako prihvatimo verovatnim da i danas važi zaključak E. Dilića da je "omladina u značajnoj mjeri subjektivno privržena selu i da je ta psihološka povezanost jedna od osnovnih odrednica njezina stava prema vlastitom miljeu",⁹⁾ moramo dodati da su odnosi van sela, odnosi globalnog društva tu vezanost učvrstili u delatan odnos.

Svi mladi sa kojima smo razgovarali u Brankovini smatraju da je poljoprivreda nesigurna delatnost, a selo u opštoj društvenoj politici zapostavljeno u korist grada. Tako se njihova težnja da poprave svoje uslove života sukobljava sa dve vrste prepreka: onima koje potiču od globalnog društva i onima koje zavise od javnog mnjenja u selu, koje gotovo neprikosnovenno formiraju stariji.

Osnovna odlika odnosa mladih Brankovčana i njihovih roditelja jeste raskorak između "zamišljenog reda" i "proživljenog, stvarnog reda".¹⁰⁾ retke su porodice koje potpuno prihvataju i zagovaraju demokratsku porodičnu organizaciju:

6) *Ibid.*, str. 72

7) Edhem Dilić: *nav. delo*, str. 171; Edham Dilić i dr.: *nav. delo*, str. 172.

8) Srđan Vrcan i dr.: *nav. delo*, str. 23 i 37.

9) Edhem Dilić i dr.: *nav. delo*, str. 172.

10) Dunja Rihtman-Auguštin: *nav. delo*, str. 14.

većina veruje u "zamišljeni red" koji bismo mogli nazvati tradicionalno-patrijarhalnim: kolektivna ili zajednička imovina, autoritet gospodara, konsenzus odraslih muškaraca, podređenost žena, zatvorenost u porodicu, centralna vrednost — sloga. Ove su vrednosti nešto izmenjene, ali je njihova osnovna orijentacija ostala ista. Realni model, međutim, po kojemu porodica funkcioniše, znatno se od nje razlikuje. On se uvelike razlikuje i od porodice — jake patrijarhalne autoritarnosti do prilične demokratičnosti — a otkriti razlike i pravilnosti prema zanimanju ili obrazovanju članova porodice traži zacelo šira i naporna istraživanja. Tražiti vrednosti "zamišljenog reda", ustanovljene odavna u južnoslovenskoj zadruzi (kojih tragova očito još ima u današnjoj tradicionalnoj inokosnoj porodici) ne može ići tako daleko da se na "zamišljenom modelu" insistira po svaku cenu. Uostalom, razlika između ova dva porodična oblika nije u orijentaciji, već u tome što manja porodica sadrži potencijalno veći broj konfliktnih situacija.¹¹⁾ Velika i složna nepodeljena porodica, "bila je vrlo cijenjena, ali je ipak bila u manjini".

Isti autor ocenjuje da je proučavanje porodice centralno pitanje sociologije sela, a R. First-Dilić smatra da proučavanje seoske omladine mora početi od njenog mesta u porodici, koja je u većini seoskih naselja osnovni okvir zadovoljavanja potreba i socijalizacije.¹²⁾ U nekadašnjoj seljačkoj porodici sukob generacija izazvan različitim vrednosnim orijentacijama nije postojao, jer je osnovna vrednost mladih bila postati odrastao, tj. vlasnik i organizator proizvodnje na imanju. Danas se mladi poljoprivrednici orijentišu na promene na imanju i pre nego što postanu njegovi upravljači. I njihova porodična uloga, a posebno porodična uloga mladih koji su zaposleni, remeti zamišljenu tradicionalnu strukturu moći, u kojoj je domaćin centar. Ovo potvrđuje stav D. Rihtman-Auguštin da porodična moć nije autonomna i da je mogu poremetiti sami članovi porodice ili elementi društvenog sistema.¹³⁾ Sa zapošljavanjem mladih članova van kuće, elementi se spoljnega i unutrašnjeg remećenja tradicionalnog autoriteta kombinuju. Brankovina je verovatno specifična po većim mogućnostima zapošljavanja van poljoprivrede zbog svog položaja u blizini grada i postojanja škole sa dugom tradicijom i prilično visokim kvalitetom nastave, koja usmerava mlade na dalje školovanje. Ova mogućnost je pomogla mladima da se izbore za bolji položaj u porodici, dakle, da poremete uobičajenu strukturu autoriteta. Zbog toga se čuvanje vrednosti tradicionalnog familizma u dobroj meri prenosilo, kao što ćemo kasnije videti, sa porodice na lokalnu zajednicu.

Osim toga, sve su porodice u Brankovini usvojile stav da potomci imaju pravo da manje ili više samostalno izaberu svoje zanimanje i da porodica treba da teži prosperitetu merenom kriterijumima koji su u suštini urbani.¹⁴⁾ Mišljenje E. Dilića da za seosku omladinu u celini imanje gubi značaj i da sopstveni rad postaje osnova egzistencije, u Brankovini bi se moglo primeniti samo na zaposlene, a nikako i na poljoprivrednike.

Edhem Dilić smatra da je upravo zadržavanje tradicionalne strukture autoriteta takođe ono što odvaja seosku porodicu od gradske, čije se mnoge druge odlike usvajaju.

To ne znači zadržavanje tradicionalnog vaspitavanja dece, već samo jedne njegove dimenzije¹⁵⁾. U istom istraživanju utvrđeno je da su mladi članovi porodice po pravilu bez autoriteta, makar i ne bili lišeni njegovog uticaja. Naši su sadašnji nalazi iz Brankovine drugačiji: u većini porodica mladi imaju porodičnu ulogu u

11) Henri Mendras: *nav. delo*, str. 94.

12) Edhem Dilić i dr.: *nav. delo*, str. 49.

13) Dunja Rihtman-Auguštin: *nav. delo*, str. 169-170

14) Edhem Dilić i dr.: *nav. delo*, str. 49.

15) *Ibid.*, str. 51 i 62.

koju je uključeno odlučivanje o pojedinim oblastima (izuzev za poljoprivrednike, više u domenu potrošnje nego porodične proizvodnje). Međugeneracijski nesklad obično se zadržava na pojedinačnim sukobima i ne prerasta u opšti konflikt (kako je, svojevremeno ustanovio i E. Dilić). Danas se to obuzdavanje nesaglasnosti (koja jeste ponekad opšta) ne odnosi samo na pitanja domaćinstva i imanja, već i na vođenje seoskih poslova i na opšte stavove o životu, a usvojeno nužnošću kohabitacije, poštovanjem "zamišljenog reda" (koje se, po iskazima naših ispitanika, treba pre pokazivati pred selom nego pred sopstvenim roditeljima) i spremnošću roditelja da mladima ostave veći ili manji "životni prostor".

Odnosi između generacija u porodici jako se razlikuju od jednoga slučaja do drugog. Odnos mladih prema starijima kreće se od poštovanja koje uključuje pravo dogovaranja do poslušnosti. Zaposleni najčešće ne pokušavaju da utiču na vođenje imanja, ali je za mlade poljoprivrednike to najčešće uzrok sukoba. Sukob ne potiče prvenstveno od nesklada između radne opterećenosti mladih ili njihovog učešća u odlučivanju, već od različite radne kulture.¹⁶⁾ Ma kako paradoksalno zvučalo, roditelji su spremni da predloge koji se odnose na proizvodnju prihvate lakše no predloge u drugim područjima odlučivanja. Neki mladi poljoprivrednici izjavili su da pojedine poslove na imanju počinju da obavljaju na svoj nov način i ne pitajući roditelje, koji to kasnije prihvate.

Mišljenje je većine ispitanika da u direktnom sukobu mladi treba da popuste i da je važno da se "pred svetom" ne umanjuje ugled roditelja suprotstavljanjem ili drskošću. Jedan od njih naveo je da su roditelji prestali da se svađaju pred njim, jer im je on to zamerio — to je bio i jedini znak upletanja mladih u lične odnose roditelja, koji se u našem istraživanju pojavio. Polarne slučajeve u pogledu generacijske raspodele autoriteta predstavljaju jedno domaćinstvo iz koga mladi bračni par namerava da se odseli, jer sa starijima ne može da nađe zajednički jezik (norma kohabitacije inače je neprikosnovena, i u "zamišljenom" i u "ostvarenom redu" kod Brankovčana) i porodica u kojoj je prihvaćena norma da se "svi dogovaraju".

Većina stanovnika Brankovine (i mladi), dakle, čuva ideal porodice u kojoj "svako ima svoje mesto" i gde se "zna čija je reč poslednja". U svega nekoliko porodica ispitanika preovlađuje suprotan ideal demokratske porodične organizacije. Međutim, u oba slučaja svakodnevni život pokazuje odstupanja od norme. U tradicionalnim porodicama mladi učestvuju u donošenju niza praktičnih odluka, a tek se konačna odluka o važnim pitanjima (kao što su velika ulaganja) prepušta starijima, ali posle dogovaranja i pokušaja da se na njih utiče. U demokratskim porodicama, naprotiv, gde se važne odluke donose dogovorom, niz rešenja u svakodnevnom životu potiče od starijih. Mladi ovo prihvataju kao normalno, navodeći za razlog veće radno iskustvo starije generacije. Sasvim u skladu sa vrednostima tradicionalne porodice, gotovo svi ispitanici odgovaraju da je za porodicu najveća sramota nesloga (i to između različitih generacija), ali i da porodica bude u svađi sa ostalim meštanima, da se u njoj rodi vanbračno dete ili da neki član prevari bračnog druga.

Muške i ženske uloge i mesta u raspodeli porodičnog autoriteta prilično su jasno odvojeni. Nalazi ovog istraživanja ne potkrepljuju stariji zaključak E. Dilića da od tradicionalnih odrednica porodičnog položaja još deluje starost i bračno stanje, a da pol gubi značaj. To više što taj sud protivreči nalazima o mnogobrojnim značajnim razlikama po polu u nizu obeležja.¹⁷⁾ U Brankovini pol je svakako

16) *Ibid.*, str. 63
17) *Ibid.*, str. 75

još važna odrednica položaja i načina života. Razlike su najvažnije u pogledu prava odlučivanja u porodici i samostalnosti u donošenju ličnih odluka, razume se, na štetu žena. Raskorak između uloga žene u zamišljenom i ostvarenom redu, karakterističan za tradicionalnu porodicu¹⁸⁾ bitno je smanjen, jer je u okviru zamišljenog reda oslabila norma podređenosti i potcenjivanja žene. Tako danas jedva da ima tragova nekadašnjem nastojanju žene da zamišljeni red "vanjskim ponašanjem što manje povrijede", a da uticaj ostvaruju mimo njega, pretvarajući se da nikakav uticaj nemaju i ne zahtevaju.

U većini slučajeva, naši su ispitanici izjavili da se njihovi roditelji dogovaraju o važnim odlukama, ali da je otac starešina porodice i da je njegova reč poslednja. Samo u dve porodice mladi smatraju da su roditelji ravnopravni, kako baba i deda nisu bili. Roditelji se različito ponašaju prema sinovima i kćerima, a mladi to prihvataju.

U nekim porodicama devojka sme da iziđe (na vašar, u grad) samo s bratom, koji to shvata kao teret. Od devojaka se češće očekuje da se svečano obuku nego od mladića (mada je njihova omiljena odeća, kao i kod mladića, sportska). Još postoji i neka razlika u odevanju udatih i neudatih žena: smatra se da udatima sportska odeća ne priliči. Više se ne može govoriti o ženskoj subkulturi u klasičnom obliku, već samo o ženskoj subkulturi u okviru generacije.

Brak se u ovom selu više ne sklapa po savetu ili dogovoru starijih, već odlukom mladih. Svi su ispitanici izjavili da njihovi roditelji neće uticati na izbor njihovoga bračnoga partnera, ali je nekolicina pomenula da zna stavove svojih roditelja i da će o njima voditi računa. Jedino jasno ograničenje odnosi se na neveste: poželjno je da ona bude sa sela, a ne iz grada. Osuda sklapanja braka sa osobom iz drugog sela savim je iščezla. Ovo se može protumačiti nestajanjem razlika između lokalnog kolektiviteta i drugih seljačkih društava koja ga okružuju (da se poslužimo Mendrasovim pojmovima) u svesti ljudi. Tako stanovnici Brankovine verovatno seljačkom društvu u celini suprotstavljaju gradsko kao reprezentant globalnog. U Brankovini gotovo da nema devojaka u dobi koja se smatra pogodnom za udaju (oko 18 godina), a koliko ih ima, one žele da se udaju u gradu. Na to ih, po rečima ispitanika, nagovaraju i majke "da se kćeri ne bi mučile kao što su se one mučile". Ovo bismo mogli smatrati znakom održavanja izvesne ženske subkulture i onog sistema vrednosti u okviru kojeg se ženska subkultura formira: onog koji uključuje označavanje žena kao uzročnika sukoba i smetnji u porodičnom sistemu. Pomenimo da E. Dilić težnju mladih seljanki da se udaju u gradu tumači perzistencijom tradicionalnog motiva za izbor bračnog partnera — materijalnog, ali i verovanjem da se nepoljoprivrednici bolje odnose prema ženi i deci.¹⁹⁾

Samo su dvojica ispitanika pomenula da će od svoje supruge očekivati da "sluša" svekru. Svi ostali izjašnjavaju se za ravnopravnost između supružnika i između mladoga i roditeljskog bračnog para. Na formiranje ovog stava verovatno utiče raspodela autoriteta između ispitanikovih roditelja — čini se da mladi teže da je u svom braku ponove. Zbog opšte prihvaćenog pravila kohabitacije, prelaz iz porodice orijentacije u porodicu prokreacije nije za mlade u Brankovini praćen oslobađanjem od "očinskog" autoriteta".²⁰⁾ Uloga "porodičnog pomagača", koji ostaje bez naknade za rad i bez učešća u odlučivanju, ipak je znatno izmenjena. Primena neolokalnog obrasca, koju je Dilić smatrao neminovnim²¹⁾ za mlade iz ovog sela materijalno je nemoguća, pa ne postoji ni u njihovim aspi-

18) Dunja Rihtman-Auguštin: *nav. delo*, str. 172.

19) Edhem Dilić i dr.: *nav. delo*, str. 77.

20) Edhem Dilić: *nav. delo*, str. 59.

21) Edhem Dilić i dr.: *nav. delo*, str. 99.

racijama. Svi se brakovi u selu sklapaju i u crkvi, i svi ispitanici nameravaju da se tako venčaju, da bi održali tradiciju.

Privatnost mladih u svakodnevnom životu gotovo je sasvim potisnuta, što se pokazalo i prilikom vođenja intervjua u našem istraživanju. Ovaj nalaz konzistentan je onima iz ranijih istraživanja seoske porodice i seoske omladine.

Svi ispitanici tvrdili su da imaju izvesnu sumu novca kojom mogu da raspolažu po svom nahođenju. To je po pravilu džeparac, jer i zaposleni unose sva svoja primanja u porodični fond, pa se može reći da su ekonomski "lažno samostalni".²²⁾ Mogućnost da kontrolom izdataka ograničavaju aktivnost svoje dece u slobodnom vremenu roditelji naših ispitanika izgleda da ne koriste. Tako i mladi svoj položaj u ovom pogledu ne osećaju kao inferioran položaj mladih drugog zanimanja.²³⁾ Ako je tradicijsko mišljenje stalna dilema izbora između zajedničkoga i ličnog, sloge i sukobljavanja,²⁴⁾ može se reći da svaka porodica u Brankovini tu dilemu rešava svakodnevno, "u hodu", i na svoj način.

Ispitanici su često pominjali da značajan deo kontrole njihovog ponašanja ne vrši porodica, već seoska zajednica i susedstvo. Familističko shvatanje da pojedinac participira u društvenom položaju i ugledu svoje porodice, i, obratno, da ugled porodice zavisi od ponašanja pojedinca prenelo se na širu društvenu grupu. Verovatno je to posledica većeg uticaja i samostalnosti mladih u porodici. U selu, gde se u očima zajednice potomak ne odvajava tako vidljivo od svojih roditelja sticanjem različitog zanimanja, familizam ima više mogućnosti da se održi.

Srodničke veze (još jedan indikator vitalnosti familizma) u porodicama svih ispitanika vrlo su intenzivne. Kontakt je sa rođacima koji žive na selu stalan, a oni iz drugih mesta posećuju ih prilikom slave, proslave i svadbi. Svi ispitanici nameravaju da ovakve kontakte održe, a samo dvoje rekoše da "mlađe rođake vida češće" i da se sa njima druži po sopstvenoj preferenciji.

Obim poštovanja verskih običaja — posta, slave i drugih verskih praznika određuje se u okviru porodice, zapravo određuju ih roditelji. Povezanost ovih običaja sa obeležjima porodice, a ne mladih ustanovio je i E. Dilić.²⁵⁾

Svi mladi u Brankovini poste, ali dobar deo smatra da je to običaj vezan za nemaštinu i da je danas izlišan. Velika većina ne zna ni u kojim danima po običaju treba postiti, ali se pridržava posta što ga odrede roditelji. Dok se ovog običaja koji nameću stariji svi u porodici pridržavaju, odnos prema poštovanju verskih praznika vrlo je različit. Mladi odreda misle da su praznici lišeni svakog verskog sadržaja. Ali, dok neki jedva čekaju praznike da bi se odmorili od posla, drugi se sukobljavaju s roditeljima, jer smatraju da zbog praznika ne treba gubiti radni dan kad na imanju ima posla (ovaj stav je karakterističan za poljoprivrednike).

Svi naši ispitanici učestvuju u običajima vezanim za slavu, mada se njihovo učešće svodi na prisustvo, jer određenu ulogu u ceremoniji imaju samo stariji. Ipak svi će, kada zasnivaju sopstveno domaćinstvo, održavati slavu. Prema očekivanju, slava za njih ima značaj društvenog okupljanja — posete rođaka iz drugih mesta i prilike da se zabave sa prijateljima.

Ispitujući način održavanja društvenih odnosa unutar mlade generacije u selu, imamo malo mogućnosti da rezultate poredimo sa rezultatima drugih istraživanja. S jedne strane, prijateljstvo po izboru nije karakteristično za tradicionalni sistem vrednosti, na koji se deo istraživanja orijentiše. S druge, veze

22) *Ibid.*, str. 74.

23) Edhem Dilić: *nav. delo*, str. 45 i dalje.

24) Dunja Rihtman-Auguštin: *nav. delo*, str. 188.

25) Edhem Dilić: *nav. delo*, str. 198.

između mladih različitog pola po pravilu se ne istražuju dok se ne formalizuju u braku. Jedino je E. Dilić (1971) ispitivao kriterijum po kojima mladi sa sela biraju prijatelje, ali ne i sadržaj prijateljstva. Zato ću se ograničiti na opisivanje i neke pokušaje objašnjenja.

Unutar generacije mladih odnosi se održavaju i u okviru užih prijateljskih grupa i između svih pripadnika generacije u selu. Većina prijateljstava sklapa se, po iskazima ispitanika, u detinjstvu — sa susedima ili drugovima iz škole. Neke su prijateljske grupe sastavljene od pripadnika različitog zanimanja (suprotno našim očekivanjima, oni koji su zaposleni u Valjevu druže se gotovo isključivo sa prijateljima iz sela) i polno su mešovite, dok su druge polno isključive. Za ovo je tipičan primer jednog zaseoka gde živi nekoliko mladića — poljoprivrednika, koji se druže među sobom, dok devojke tvore paralelnu prijateljsku grupu. Ipak, većina ispitanika izjavljuje da se druži sa devojkaama i mladićima podjednako, i da u uobičajenim oblicima okupljanja — posete radi razgovora, izlasci u kafanu i susret na sportskim terenima — učestvuju i jedni i drugi. Od članova čisto muških prijateljskih grupa potiču izjave da sa prijateljima razgovaraju o fudbalu, problemima na poslu i politici, a da se sa devojkaama šale i razgovaraju o muzici i filmovima, kao i da se "mladići i devojke ne druže, osim na igrankama". Razgovori o poslu pokazali su se karakterističnim za mlade poljoprivrednike, što je nazal suprotan onima iz nekih drugih istraživanja.²⁶⁾

Igranke, kao i vašari, prilika su u kojoj se susreću pripadnici svih užih grupa. Ovakav kontakt smatra se poželjnim i neguje se — nekoliko ispitanika navelo je da je to jedini razlog zbog kojega idu na vašar. Uopšte, u selu postoji ideja o "složnoj omladini Brankovine", koju podržavaju i mladi i stariji. U tom smislu, mladi nastavljaju tradicionalnu vrednost sloge i zajedništva uopšte (a ne samo u porodici).²⁷⁾ Zbog toga mladi u Brankovini u izvesnoj meri zadržavaju ulogu organizatora zabave. To je element tradicionalnog shvatanja generacijske uloge, za koji je E. Dilić, na podacima svog istraživanja iz 1967/68 zaključio da je iščezao. Naravno, način je organizacije zabave promenjen: Sada se preko OO SSO organizuju igranke i sportska takmičenja, što nam je lepo pokazalo da ova organizacija postoji samo ako ima konkretne aktivnosti prilagođene potrebama omladine. Poteškoća da se takav rad održi jeste pomanjkanje prostora, koje treba da se reši izgradnjom doma omladine. Njegova izgradnja, po ustaljenom običaju za naša sela, od pre neku godinu uvedenom i u gradove, zavisi od samodoprinosu. Uvođenje samodoprinosu, opet, zavisi od seoskog javnog mnjenja, a njega formiraju stariji, pa se mladi gotovo i ne nadaju da će samodoprinost biti raspisan.

Od tradicionalnih oblika zabave mladih održavaju se odlasci u kafanu i vašari. Postoji, mada nešto oslabljena, predrasuda protiv odlaska devojaka u kafanu. Tako se one u kafanama u selu nikada ne viđaju, ali odlaze u kafane u Valjevu, gde nisu pod neposrednom kontrolom suseda i suseljana.

Veze između devojaka i mladića, "zabavljanje", za sve su mlade prihvaćena činjenica, ali će kod većine starijih u selu izazvati neodobrovanje (sve ako roditelji partnera i odabrali vezu). Većina ispitanika izjavila je da mladi na to ne obraćaju pažnju, a manji deo da se trudi da sakrije vezu ili da se povodi za mišljenjem roditelja o svom partneru. Od devojke se očekuje da raskine vezu sa mladićem koji se ne dopada njenim roditeljima, ali se od mladića to ne očekuje. Pomenuto je nekoliko veza u kojima devojka dolazi u mladićevu kuću, ali on u njenu ne dolazi, "jer su njeni malo zaostali". U takvim slučajevima otac devojke

26) Srđan Vrcan i dr: *nav. delo*, str. 122.

27) Dunja Rihman-Auguštin: *nav. delo*, str. 172.

ne zna za vezu, ali je ona poznata majci ili sestri. Parovi se najčešće sastaju u kafani ili odlaze u Valjevo, ponekad se vidaju na sportskim terenima. Češće na sva ova mesta odlaze sa grupom drugova, a ređe sami. Za izvestan mali krug mladih održao se jedan tradicionalni vid sastajanja — oni se sastaju izvan sela, vodeći stoku na pašu. Sadržaj ovih susreta donekle je izmenjen: igraju se odbojke i fudbala. Ostali mladi Brankovčani nikad ne učestvuju u ovim susretima, a neki o njima govore s prezirom.

Gotovo svi ispitanici izjavili su da je ono što je sramota za devojku, sramota i za mladića. Samo je dvoje (jedna devojka i jedan mladić) izjavilo da za mladića nema sramote, jer se njemu oprašta ono što se devojci zamera. Kao oni kojih se treba stideti navode se dve sasvim različite vrste postupka: povrede svakodnevnog načina ophođenja i povrede porodičnog i seksualnog morala. Tako nam je rečeno da je za mlade ljude sramota da se napiju, da puše na javnom mestu, da imaju vanbračno dete (i za devojku, i za mladića koji u tom slučaju neće da se oženi), da se svađaju s roditeljima, da varaju svog partnera i da održavaju vezu sa udatom ženom, odnosno oženjenim muškarcem.

Kao što je utvrdio i E. Dilić, u slobodnom vremenu seoske omladine pretežno su zastupljena "primanja, odmaranja, rekreacije".²⁸⁾ Mislim da ovaj receptivni karakter slobodnog vremena nije toliko loš znak koliko se nekim istraživačima čini. Trebalo bi obratiti pažnju na to da su mladi odabrali dotad nezastupljene oblike dokolice i time pokazali aktivan odnos prema njoj.

U pomenutom istraživanju, kao i u našem, utvrđeno je da su najzastupljenije aktivnosti čitanje i društveni život.

Grupe mladih različitog zanimanja i pola u Brankovini ne izdvajaju se oštro po oblicima provođenja slobodnog vremena — sve ove grupe učestvuju u svim tradicionalnim i urbanizovanim vidovima dokolice. Razlike su samo u učestalosti: zaposleni češće od drugih dolaze uveče u Valjevo, devojke češće čitaju, a poljoprivrednici odlaze u Valjevo obično pijačnim danom, zbog čega ih tamo zovu "petkari". U toku zime omiljeni je vid zabave gledanje TV programa. Tada se mladi i više uzajamno posećuju. Slušanje muzike ne pominje se kao poseban način zabave u slobodno vreme — muzika je uvek zvučna kulisa uz neki drugi posao ili zabavu.

Kontakt sa masovnim medijima povezan je sa slobodnim vremenom, a njega, po gotovo opštem mišljenju u selu ima "samo ko ne voli da radi" (po rečima jednog ispitanika). Izgleda da nešto više koncentrisanog slobodnog vremena imaju učenici i studenti, tj. oni koji ne borave stalno sa porodicom, pa im ni obaveze u domaćinstvu nisu sasvim određene. Nešto slično važi i za devojke. Izgleda da rezultat pokazuje da se već duže vreme radna opterećenost devojaka u polju i u kući smanjuje.²⁹⁾ Po iskazima naših ispitanika, uzrok tome jesu poljoprivredne mašine. Devojke strojevima nikada ne rukuju, pa se njihov rad sveo na domaće poslove. Difuzno slobodno vreme u vezi je sa slušanjem radio-programa, i o njemu su govorili svi ispitanici.

Čitanje manje se shvata kao način obaveštavanja, a više kao razonoda. Većina ispitanika dnevnu štampu čita povremeno, a samo nekoliko njih (i ti su svi zaposleni) redovno.³⁰⁾ Poljoprivrednici izjavljuju da štampu čitaju retko ili nikad jer nemaju vremena. Najčešće čitane rubrike u štampi jesu sportske i "crna kronika", a najmanje političke vesti, feljtoni i priče ili humoreske. Samo jedna ispitanici-

28) Edhem Dilić i dr.: **nav. delo**, str. 107.

29) **Ibid.**, str. 51.

30) Srđan Vrcan i dr.: **nav. delo**, str. 114-130.

ca (zaposlena) čita omladinsku štampu — "NON", jer je zanimaju društveni problemi. Polovina ispitanih devojaka povremeno čita tzv. ženske časopise. Većina ispitanika čita roto-romane, koje međusobno razmenjuju. Pokazalo se da ne važi uobičajena podela, po kojoj žene čitaju ljubavne, a muškarci kriminalističke i vestern-romane. Ako ih čitaju, svi navode sve ove podvrste. Samo je jedan ispitanik izjavio da čita stripove. Tako u selu ne deluje povezanost vizualne komunikacije sa nižim obrazovanjem ("pictura est laicorum literatura")! Njeno usvajanje ovde zavisi od kontakta sa urbanom kulturom.

Čitanje knjiga još je atipičan način provođenja slobodnog vremena. Ova okolnost može se objasniti slabom pismenošću seoske omladine i nenaviknutošću na čitanje. Kod naših ispitanika prvi uzrok nije mogao delovati, pa smo skloni da činjenicu što manje od četvrtine ispitanika redovno čita knjige objasnimo nenaviknutošću. To verovatno pokazuje i nadmoć uticaja porodice nad uticajem škole, što potkrepljuju i iskazi ispitanika da su, kada su imali više prilike, više i čitali (za vreme školovanja, pre udaje i rođenja dece). Samo dve ispitanice su članice biblioteke mada u selu postoji takva ustanova sa solidnom tradicijom. Međutim, one na taj način snabdevaju knjigama i svoju braću — takve usluge očigledno su deo njihove porodične uloge. Troje zaposlenih ispitanika kupuje knjige na kredit — i to, po pravilu, prilično skupe komplete: devojka beletristiku, a mladić fototipska i memoarska izdanja vezana za srpsku istoriju. Omiljeni žanrovi jesu ljubavni ili istorijski romani (knjige za odmor, kao što nam je rekla jedna ispitanica) i istoriografska dela.

Televizija je omiljeni oblik zabave, a za nekoliko ispitanika i način obaveštavanja, kojemu se gotovo svi okreću kad imaju vremena. Približno isti broj poljoprivrednika, koji mogu da gledaju samo večernji program, izjavljuje da prati ceo program, koliko i da bira emisije određenog sadržaja. Zaposleni i studenti uglavnom prate određenu vrstu zabavnih emisija. U većini domaćinstava televizor stoji u prostoriji u kojoj se članovi porodice uveče (naročito zimi) okupljaju i postalo je uobičajeno da zajedno gledaju program. Gotovo zanemarljiv broj ispitanika ne propušta nijednu emisiju iz omiljene serije. Ostali su naveli svoje omiljene emisije ili žanrove, ali ih ne gledaju uvek. Među tim emisijama gotovo svi navode dramske serije, filmove (obično kriminalističke ili komedije), zatim muzičke i humorističke emisije. Dvoje od zaposlenih ispitanika gleda političke magazine. Gotovo svi pripadnici izbegavaju emisije sa klasičnom muzikom, a poneki i dnevnik i drame (smatrajući i jedno i drugo dosadnim). O tome je li program dobar ili loš, po pravilu nemaju utvrđeno mišljenje.

Muzika koju mladi iz Brankovine slušaju najčešće je novokomponovana narodna. Naime, i oni koji izjavljuju da podjednako slušaju narodnu i zabavnu, ili "svaku koja je dobra", a takvih je bilo preko polovine od broja ispitanika, u odgovoru na detaljnija pitanja navode izvođače i popularne pesme tog žanra. Na vašarima se izvodi (kao i na igrankama) samo ta vrsta muzike, a "naručuju" je gotovo uvek mladi. Dok se poljoprivrednici redovno izjašnjavaju za novokomponovanu narodnu muziku, polovina zaposlenih sluša i zabavnu. Ovo je u skladu sa nalogom jednog ranijeg istraživanja, da su slušaoci pop i rok muzike, s jedne strane, i narodne muzike, s druge strane, dobro profilisane grupe.³¹⁾ Stiče se utisak da se muzika stranih izvođača uopšte ne poznaje, iako se javlja u radio-programu, pomenula su je samo dva ispitanika. Ovde verovatno deluje ista jezična barijera zbog koje je većina ispitanika izjavila da voli domaće filmove više od stranih. U kućama svih ispitanika postoji radio-prijemnik — za radio je i u svim ranijim istraživanjima ustanovljeno da je više od drugih masovnih medija učvršćen u seli-

■
31) Ibid., str. 121.

ma. Samo jedan ispitanik (poljoprivrednik) poznaje izvorne narodne pesme, uči ih od starijih i sam peva.

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju nalaz V. Ilišin da je "kino još uvijek izrazito urbani fenomen".³²⁾ Naravno, jedino stoga što mladi sa sela (pa tako i iz Brankovine) do njega teže mogu doći. Ako izuzmemo filmove koji su u TV programu, mladi ih gledaju veoma retko. U tome nije bilo razlika između grupa različitog zanimanja, koje se inače razlikuju po bliskosti kontakta sa gradom i masovnom kulturom. Najbliži bioskop nalazi se u Valjevu, a dovođenje pokretnog bioskopa je preskupo, pa je OO SSO odustala od ideje da organizuje projekcije. Postoji, kao što je već rečeno, izrazita preferencija prema domaćim filmovima, a omiljeni žanrovi su komedije, kriminalistički i horor filmovi. Ni preferencije žanrova ne pokazuju značajne razlike prema polu i zanimanju.

Zanimljivo je da su svi ispitanici kao glavni nedostatak života u Brankovini pomenuli male mogućnosti za razonodu. Istina je da je selo slabo opremljeno svim objektima društvenog standarda i da taj nedostatak ne može da kompenzira blizina opremljenog grada. Iz razloga koje u ovom istraživanju nismo posebno ispitivali, mladi nisu spremni da se redovno koriste tamošnjim objektima. Tek u mnogo manjem broju mladi iz Brankovine kao uzrok nezadovoljstva svojim načinom života navode teške radne uslove, tradicionalno vezane za poljoprivredu.

Očekivane razlike po zanimanjima u vezi sa najvećim delom aktivnosti u slobodnom vremenu nisu se pokazale. M. Mihovilović objašnjenje za slične rezultate³³⁾ nalazi u preovlađujućem uticaju seoskog javnog mnjenja nad obrazovanjem. Taj nalaz govori u prilog tezi da seoska omladina formira svoju subkulturu, za koju se zaista može reći da "u nekim oblicima i sadržajima slobodnog vremena... perzistira, neke adaptira, odnosno modificira, a neke usvaja u celosti"³⁴⁾. Ovu subkulturu pre bi se moglo odrediti kao deo seljačkog društva (tj. modifikaciju nastalu na temelju tradicionalne kulture) nego kao most između seljačkoga i globalnog društva, kako se dosta često čini. Kako piše F. Radin, sistemi vrednosti obično se menjaju "varijacijama u rangu vrijednosti unutar jednog formiranog,... zatvorenog i dovoljno širokog sustava"³⁵⁾ a ne jednostavnom zamenom potpuno formiranih vrednosti. Podrazumeva se, naravno, da kultura seoske omladine, kao ni tradicionalna kultura na kojoj se ona temelji, ni bilo koja druga kultura, ne sadrži samo skladne vrednosti.³⁶⁾

Mladi u ovom selu imaju prema roditeljskoj kulturi aktivan, odabirački i preobražavalčki odnos, a prema vrednostima urbanih sredina i masovnih medija prvenstveno receptivan. Iz ova dva izvora oni formiraju sopstvenu subkulturu, koja je prilično homogena i manje podleže razlikama u obrazovanju i zanimanju nego što se očekivalo. Ona nije samo kalemljenje malograđanske kulture na društveni položaj i organizaciju života poljoprivrednika. Isto tako, ona potvrđuje u izvesnoj meri uočeni proces homogenizacije kulture mladih, koji se pripisuje prodoru masovnih medija, porastu ličnog standarda, koji omogućuje svim mladim prividno sličan način života, i progresističkim nastojanjima.³⁷⁾ Subkultura seoske omladine, koju bi tek trebalo teorijski definisati, razlikuje se (po zastarelim podacima koje imamo) od subkultura ostalih delova jugoslavenske mlade generacije i navodi na zaključak da stvaranje subkulture mladih nije vezano samo za nesinhronizovanu mladost i način života koji ona omogućava.

32) *Ibid.*, str. 121.

33) Edhem Dilić i dr.: *nav. delo*, str. 104.

34) *Ibid.*, str. 104.

35) Srđan Vrcan i dr.: *nav. delo*, str. 57.

36) Dunja Rihtman-Auguštin: *nav. delo*, str. 8,9 i 178.

37) Srđan Vrcan i dr.: *nav. delo*, str. 61.

Ivanka Knežević

How the Traditional and the Dominant Cultures Influence the Life of the Youth in Brankovina

Summary

The article presents results of research into the way of life and culture of the youth of the village of Brankovina, carried out in 1987. From data on the position of young members in the family, relations among generations, social contacts within a single generation and the use of the media in leisure, we tried to establish the influence of the traditional parental and of the dominant culture in each of those fields. On this basis we conclude that there is no subculture of the rural youth formed by the transformation of the parental culture and the adoption of values of the dominant culture, transmitted through education and the media

Некоторые виды воздействия традиционной и доминирующей культуры в жизни молодежи деревни Бранковина

Резюме

В статье изложены результаты исследования проведенные в связи с жизнедеятельностью и образом жизни молодежи деревни Бранковина в 1987 году. На основании полученных данных о положении молодых в семье, отношениях между поколениями, общественных контактах внутри одного поколения и пользования средств массовой коммуникации в свободное время, автор пытается определить влияние традиционной родительской и доминирующей культуры в каждой области этой сельской местности. На основании изложенных выше данных, автор говорит о субкультуре сельской молодежи формирующейся за счет преобразования родительской культуры и принятия ценностей доминирующей культуры, средствами распространения которой являются образование и средства массовой информации.